

VARIA

Bibliopolium

Sipos Dávid:

*Orgonáknak zengések. A történelmi dési, széki és görgényi
református egyházmegyék orgonái.**

Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 26.

Komp-Press Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2019.

ISBN 978-606-773-027-2, 328 old.

„Hogyha az újtestamentomi eklézsia hétszáz esztendőök alatt [...] az orgonáknak bőgések [...] nélkül ellehetett, mostan immár annál inkább ellehet [...]”¹

– olvashatjuk Geleji Katona István erdélyi református püspök sokat idézett mondatát az 1636-ban megjelent *Öreg Gradual* bevezetőjében. Amint közismert, jó évszázad múltán, 1753-ban orgonát vásárolt a sepsiszentgyörgyi református gyülekezet, példáját pedig hamarosan más eklézsiák is követték. 1758-ban az akkori püspök, Borosnyai Lukács János így írt „a háromszéki anomáliák” felől:

„Mit épít a sok illiterátus ember között az a zengés, mellyel az értelmes éneklésnek hallását is előlik a tudatlan községben.”²

Hasonlóan fogalmazott Bod Péter is 1766-ban megjelent könyvében:

„[...] a tudatlan nép, amely azelőtt énekelgetett az értelmesen éneklő mester után, most az orgona zengésében nem tudja, mit énekelnek, s csak száját tátja az orgona zengésére.”³

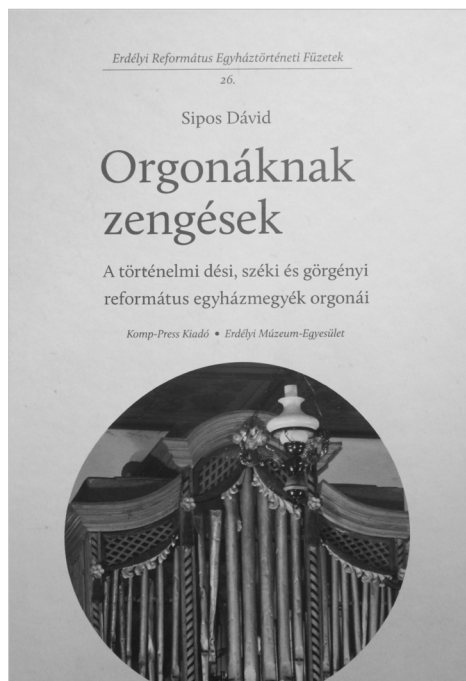
Noha a hangszer váratlan bevonulását a református istentiszteletbe a kortársak nem nézték jó szemmel, bőgés helyett immár zengést emlegettek, és 1761-

* Elhangzott 2020. jan. 28-án a kolozsvári Erdélyi Református Múzeum tetőtéri kiállítótermében megrendezett könyvbemutatón.

¹ *Öreg Gradual*. Gyulafeirváratt 1636 (Geleji Katona István: *Az Isten dicsőítésének módjáról való ajánló levél*). Idézi Sipos Dávid: *Orgonáknak zengések. A történelmi dési, széki és görgényi református egyházmegyék orgonái*, 24.

² Borosnyai Lukács János püspök levele a Főkonzisztóriumhoz, Marosvásárhely, 1758. máj. 1. Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár, Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára, 9/1758. Kiadva: Buzogány Dezső [et al.] (közr.): *Erdélyi református zsinatok iratai – II., 1715–1770*. Buzogány Dezső – Sipos Gábor (szerk.): Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 1/2. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2016, 338. Sipos Dávid: *i. m.* 27.

³ Bod Péter: *Smirnai Szent Polikárpus, avagy, sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek historiájok*. N.-Enyed 1766, 207–208. Idézi Sipos Dávid: *i. m.* 29.



ben maga a generális zsinat sem tilthatta meg, csupán szabályozta az orgonaépítést. A hangszer azóta – több mint harmincfélszáz éve – a magyar református egyház templomainak bevett tartozékává vált. Innen ered tehát az „Orgonáknak zengések” kifejezés, a ma bemutatandó kiadvány címe, írójának, Sipos Dávidnak historizáló elnevezése.

Az előttünk fekvő mű teológiai doktori dolgozat, könyvvé formált tudományos értekezés. Orgonatörténeti témájával nem az alapvető teológiai tárgyakhoz kapcsolódik, hanem az egyházzene-történethez, művészettörténethez és az újkori egyháztörténethez. Így a fokozat hivatalos besorolásától függetlenül az átfogó szemléletre törekvő vizsgamunkával alkotója tulajdonképpen egy olyan mesterművet készített el, amellyel a teo-

lógia doktorainak közösségén kívül beléphetett az orgonatörténészek képzeletbeli céhének tagjai közé is.

A kolozsvári születésű szerző az érettségit követően, 2002–2003-ban budapesti és kolozsvári orgonaépítők mellett inaskodott. 2005-től a Pokoly József Egyháztörténeti Kutatócsoport munkatársaként kezdett foglalkozni a történelmi küküllői református egyházmegye orgonáinak múltjával, s erről írt monográfiájával 2010-ben a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karán licenciátust szerzett. 2009-ben Amszterdamban kapott teológiai mesteri fokozatot, majd 2010 és 2013 között a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Kara doktori iskolájának volt hallgatója. Értekezését 2016-ban védte meg „jó” minősítéssel. Említett egyetemi diplomamunkái nyomtatásban is megjelentek, ezenfelül a szerző 2011-ben, 2013-ban, 2015-ben és 2016-ban a *Református Szemlé*ben, 2014-ben a *Művelődés*-ben, 2016-ban a *Magyar Egyházzene*ben közölt hasonló témájú írásokat.

Mielőtt a múlt év decemberében kiadott kötetet közelebbről szemügyre vennénk, hasznos lesz megvizsgálnunk, hogy miben is áll az orgonatörténeti kutatás, ki az orgonatörténész, továbbá jó lesz számba vennünk a magyar vonatkozású kutatás néhány jellemzőjét is.

Az első kérdéssel, a kutatás meghatározásával kapcsolatban mindenekelőtt emlékeztetnünk kell arra, hogy az orgona összetett fúvós hangszer, sípokkal, levegőellátással, játszóberendezéssel, szekrénnel. Alkatrészeinek számossága okán rendkívül sokféle szerkezettel készíthető el. Több mint kétezer éves története során előbb a Római Birodalomban, később a latin keresztény Európá-

ban, végül a nyugati kultúra kiterjedésével az egész világon használatba került, és korok, vidékek, orgonaépítői iskolák szerint valóban a legkülönbözőbb szerepű, nagyságú, felépítésű, külalakú, hangzású formái jöttek létre.

Így az orgona története a tudomány és a művészet számos területéhez kapcsolódik. Hangszerünket – természetesen – mindenekelőtt változatos zenei, elsősorban istentiszteleti feladatokra készítették, amely azt a zenetörténet-íráshoz, az előadó-művészethez, a historikus előadói gyakorlat kutatásához, az egyház-, liturgia- és gyülekezettörténethez köti.

Az orgonakészítéshez, orgonáláshoz mindenkor jelentős anyagi erő, szellemi és technikai felkészültség volt szükséges. Ezért története szorosan összefonódik a gazdaság-, társadalom-, tudomány- és ipartörténettel.

Az orgona belső terek bútorzatának általában hangsúlyos, változatosan formált, gazdagon díszített, nem mozdítható része. Ez a hangszer az építészet- és a képzőművészet-történethez kapcsolja.

Az orgona – alapvető sajátosságai miatt – gyakran válik jelképpé, és könnyen kapcsolódnak hozzá különféle eszmerendszerek elgondolásai. Így a hangszer szellemi-történeti vizsgálódások tárgyává is válhat.

Végül az orgona az imént említett sokirányú kulturális kötődése miatt az örökségvédelem és a műtárgy-restaurálás egyik objektuma.

Az orgonatörténet tehát sokfelé nézőpontból, célkitűzéssel, módszerrel vizsgálható. E széles körű érdeklődés azonban a kutatás egészére bizonyos veszélyt is jelent. Az egyes tudományágak képviselői ugyanis – többek között a tiszteséges szakmagyakorlás szabályait követve – ritkán merészkednek az adott terület témáinak és illetékességének határain túlra. Az egyháztörténészeknek, a művészet- és ipartörténészeknek, a műemlékvédőknek hivatása szerint nem kell sem a zenéhez, sem magához az orgonához értenie. A zenetörténész ismerheti az orgonairodalmat, esetleg annak istentiszteleti szerepét is, de többnyire alig tud valamit az orgonaművek előadásának, a hangszer szerkezetének és történetének részleteiről. Mit kezdenek e szakemberek például egy fennmaradt építési szerződés hangszerészeti szakaszaival, a sípsorok, a szerkezet leírásával, a felsorolt anyagokkal? Képesek-e ezeket összevetni az esetleg fennmaradt, de már átalakított építménnyel, magával az orgonával?

Az organista muzsikusként tájékozott az orgonazene és az előadóművészet történetében, az orgonaépítő pedig a hangszer összeállításának, javításának mestere, de rendszerint egyiküknek sincs képzettsége és ideje a módszeres levéltári munkára.

Noha a fent említett szakterületek külön-külön is jelentős eredményekkel járulhatnak hozzá orgonatörténeti ismereteinkhez, az eléjük került anyaggal kapcsolatban sok kérdést nem tudnak megoldani – sőt esetleg még feltenni sem –, hiszen egyes jelenségek megértéséhez gyakran átfogó szemléletre, többoldalú kutatásra és az eredmények összegzésére lenne szükség.

És itt elérkeztünk másodikünkhoz, az orgonatörténész jellemzéséhez. Mivel ilyen nevű oklevelet nem lehet szerezni, az egyéni érdeklődés dönti el, ki válik azzá. Ha valaki végzettségének megfelelő szakterületén túl nem lép-

ve orgonatörténeti írást publikál, még nem orgonatörténész. Ám akit megérintettsége arra hajt, hogy élethosszig tartó munkával minél jobban kiismerje az orgonát mint szerkezetet, zeneszerszámot és a természetfelettel való érintkezés eszközét, megértse mint kulturális jelenséget, az hozzálát a társtudományok tanulmányozásához. Fáradozása jutalmaként személyében összekötheti a sokféle ismeretet, vagyis orgonatörténésszé válik. E területen tehát különböző foglalkozású személyek működhetnek, orgonaművész, zenetörténész, orgonaépítő, történész, kántorképzőt végzett mérnök, teológus-lelkész egyházzenei oklevéllel, zenei érettségivel, sőt – amint látjuk – alapvető zenei ismeretekkel és orgonaépítő inási tapasztalatokkal.

Harmadikként érdemes számba vennünk a magyar vonatkozású orgonatörténeti kutatás néhány jellegzetességét.⁴

Az orgonák iránt történeti érdeklődés Magyarországon a 19. század utolsó harmadától észlelhető. Ilyen témájú tudósítások eleinte csak mintegy véletlenszerűen előkerült levéltári adatokat közöltek művelődéstörténeti írások részeként, így a magyar orgonatörténet összefoglalásának kezdeti kísérletei is pusztán ezekre támaszkodhattak az 1930-40-es években.

Az első orgonatörténeti célú és rögvest szervezett, széles körű felmérés a világháborús hadigépezet működésének mellékterméke volt: az 1918-as orgonasíprekvirálás során az egyházak kezdeményezhették értékes hangszereik felmentését a lelkészek által kitöltött adatlappal és fényképpel. Néhány hónap alatt mintegy 800 orgonának, az összes hangszer talán nyolcadának adatai érkeztek be a Válás- és Közoktatási Minisztériumba. Ezeknek feldolgozása azonban – a kutatás történetének e korai szakaszában – szükségszerűen elmaradt.

A későbbi évtizedekben mindig az intézményes, többnyire kampányszerű összeírások hoztak rövid idő alatt számottevő eredményt. Ilyenek voltak a kiküldött kérdőíves felmérések az 1950-60-as években Magyarországon a három nagy egyházban, az 1970-80-as években Erdélyben és Partiumban a református és unitárius egyházban. A magyarországi felméréseket Szigeti Kilián bencés tanár használta fel hatkötetes, 1974 és 1982 között megjelent orgonás városmonográfiai sorozatában, kiegészítve azokat saját helyszíni és levéltári kutatásaiból, széles körű levelezésből nyert adatokkal. Az orgonaépítői életművek összeállítása és a hangszerek jellemzése mellett Szigeti igyekezett feltárni mesterek, műhelyek munkamódszereit is. A romániai kérdőíves összeírásokat Dávid István 1996-ban megjelent műve összegezte, amely alapvető orgonarepertórium, több mint ezer hangszer adataival. Ezek egy része a szerző saját felméréseiből, mások közléseiből, tanulmányokból származik, s végül – az anyag harmadát ille-

⁴ Részletesebben ld. Enyedi Pál: A magyarországi orgonaépítés kutatása. In: *Magyar Egyházzene* 8. (2000/2001), 49–60. Enyedi Pál – Solymosi Ferenc: Magyarország orgonajegyzéke. A hazai orgonafelmérés története és jelentősége. In: Kiss Gábor (szerk.): *Zenatudományi dolgozatok 1978–2012*. MTA-BTK Zenatudományi Intézet, Budapest 2014, 325–348. Online ld. Arcanum Digitális Tudománytár.

tően – három szerzőtárs leírásaiból. A repertóriumhoz függelékként 17 hangszer részletes, monográfiaszerű bemutatása csatlakozik.

Mivel a kiküldött kérdőíves felmérések megbízhatósága és további tudományos felhasználásának lehetősége korlátozott, Magyarországon négy orgonaművész, Baróti István, Enyedi Pál, Sirák Péter, Solymosi Ferenc kezdeményezése nyomán 1985–88 között került sor a teljes ottani orgonaállomány felmérésére, a tárgyban tájékozott személyek által a helyszínen felvett jegyzőkönyvekkel, az MTA-Soros Alapítvány anyagi támogatásával és a Zenetudományi Intézet szakmai felügyelete mellett. A több mint háromezer hangszer felmérési anyaga lehetővé tette egy-egy műhely, régió, felekezet orgonáinak célzott vizsgálatát, összehasonlítását, és így számos publikáció létrejöttéhez, továbbá hangszerrestaurálásokhoz adhatott segítséget.

Hasonlóképp személyes adatfelvétellel, alapítványi, szervezeti támogatással folytak területi összeírások a 30 évvel ezelőtti politikai fordulat után Kárpátalján, továbbá számos helyen Romániában. Szervezettség áll a Magyar Református Egyház Javainak Tára, illetve a Romániai Magyar Evangélikus Egyház Javainak Tára sorozatok egyes kötetekben megjelenő orgonaleírások mögött.

Az orgonák felmérése ismert helyen álló építmények leltárba vételét jelenti, így a történeti célú leírás többnyire néhány óra alatt elkészíthető. A kapott adatok egy ugyan történetileg kialakult, de épp adott állapotot mutatnak be. Azonban egy hangszer vagy elődje múltjának minél részletesebb megismeréséhez a kapcsolódó írott forrásokat is fel kell kutatni. Mivel az iratok szétszórtak, és az adatok közel véletlenszerűen fordulnak elő, a forrásfeltárás a régészeti ásatáshoz hasonló, szívós, olykor hősies munkát igényel, amely orgonánként 18-20. századi kéziratoldalakat akár ezreinek előbányászását és átolvasását jelenti. Könnyen belátható, hogy e rendkívül időigényes elfoglaltság akkor jár jelentősebb eredménnyel, ha ahhoz nemcsak szakértelem és elszántság, hanem mértéktartó, de biztos anyagi háttér, továbbá – ugyancsak – szervezeti támogatás is társul. E mélyreható kutatást Sipos Dávid kezdte meg egy-egy nagyobb területre kiterjesztve az Erdélyi Református Egyházkerület történelmi egyházmegyéinek feltérképezésével. Hogy néhány éven belül egy-egy esperesi kerület vizsgálata lezárulhatott, a tanulmányok kézírata elkészülhetett, azok pedig nyomdába kerülhettek, az említett feltételek szerencsés együttállásának köszönhető.

A kötet keménytáblás, igényesen megtervezett borítóján nemcsak a régi nyelvezettel megfogalmazott cím, hanem a mintegy látcsövön át megpillantható orgonafotók is jelzik: a távoli, már csak részben felidézhető múltba érkezik az, aki a könyvet felüti. A 35 oldalas bevezetőben a szerző mindenekelőtt célkitűzéseit fogalmazza meg. Ez röviden a nevezett három egyházmegyében hajdan volt és ma is fennálló orgonák történetének közreadása, elsősorban a különféle egyházi levéltárak részletes áttekintésével, az orgonák vizsgálatával és szakirodalom bevonásával. A szerző már itt hangsúlyozza a magyar vonatkozású orgonatörténeti kutatásban csak az utóbbi évtizedben megjelent, és a küllői egyházmegye orgonáinak leírásában is érvényesített szempontot: ne csak a szorosan vett, önmagukban bizony szárazan tényszerű hangszertörténeti adatok kerül-

jenek be az egyes gyülekezeti fejezetekbe, hanem az iratokból feltáruló minden napok is, maga az élet, nevezetesen az orgona, a gyülekezet és az orgonaépítő kapcsolata, utóbbiak hozzáállása, tevékenysége. Bár ez pusztán szociológiai kitérőnek vagy kegyes megemlékezésnek tűnhet egy orgona történetének leírásában, nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a zenetörténet-írást nemcsak a zeneszerzői, előadói, hangszerkészítői életrajzok és teljesítmények felsorolása jelenti, hanem – elsősorban – a mindenkor zenélés feltételeit megteremtő, a zenét befogadó társadalmi közeg bemutatása.

A bevezető többi részében a szerző a tudományos munkákhoz tartozó kutatástörténeti összefoglalást ad, ismerteti forrásait és módszereit, továbbá a kötet szerkezetét. E szakaszban olvashatunk az erdélyi orgonatorténét és orgonahasználat eddig nem ismert, homályos vagy félreértett részleteiről is.

A könyv legnagyobb részét, 260 oldalt az egyes gyülekezetek orgonás kismonográfiája teszi ki. Az egyházmegyénként és helységnev szerint ábécérendbe szedett repertóriumban 87 egyházközség összesen 108 egykori és mai hangszere szerepel. Az egyes fejezeteket a ma fennálló hangszer rövid leírása, hangképe vezeti be, amelyet az irattárakból feltárt orgonatorténét követ gondos forrásjelöléssel. A fennálló hangszereket színes homlokzati fotók is bemutatják; valamennyi a szerző felvétele.

Az itt közölt dokumentumszövegek közül orgonaépítés-történeti szempontból különösen értékes a meg nem valósult vagy már eltűnt hangszerek leírása, például Andreas Eitel akkor Kolozsvárt élő mester három terve a dési templomnak 1830-ból.

A feltárt dokumentumok beszámolnak arról is, hogy miként gyűjtötte össze az eklézsia az orgona árát. Ennek az önkéntes adományok mellett közönséges módja a közgyűlés által elrendelt, anyagi tehetség szerinti kirovás volt. Mivel zömében földműves közösségekről van szó, az adományokat az egyháztagok többnyire terményben adták, amelyet az eklézsia pénzzé tett, vagy olykor annak egy részét a mesternek adta át fizetségként. Gyakran nagyobb önkéntes felajánlások is terményben vagy termények értékesítéséből érkeztek.

Noszolyon egy jótevő 1884-ben a saját maga termelte 40 véka szemes török-búza árából és 150 forintból vett az egyháznak egy használt orgonát.

Tacson 1832-ben egy kas méhet ajándékozott valaki az eklézsianak azzal, hogy jövedelmét az orgonaalapra kell fordítani. 29 év múlva, 1861-ben a gyülekezet egy használt orgonát vásárolt az addig összegyűlt pénzből.

Különleges adományt kapott a tekei gyülekezet 1864-ben. Az 1872-re elkészült orgona közel 800 forint költségének összegyűjtése egy jótevő mintegy 245 forintos felajánlásával kezdődött. Az összeg azonban egy adósság volt, amellyel az adakozónak lánya tartozott. Az ajándéklevél arra biztatta az eklézsia, hogy ha lánya vonakodnék fizetni, per útján vegye fel tőle a pénzt. A további gyűjtést feltehetően ezek a körülmények befolyásolták. Ugyanis a legtehetősebb gazdák nem járultak hozzá az orgona költségeihez, s nevüket ezért örök és elrettentő emlékül írták fel a számadási könyv végébe.

A 19. század közepére nemcsak Geleji Katona István korához, hanem a 18. század közepéhez képest is jelentősen megváltozott az orgona templomi használatának megítélése. Erről számos, ma is szívmengető leírás, vallomás olvasható a kötetben.

Beresztelkén a gyülekezet 1852-ben határozta el, hogy orgonát készíttet. A lelkész az alábbi indoklással kérte ehhez az egyházmegyei zsinat támogatását:

„Reformált vallásunk templomai oly egyszerűen vagynak díszítve, hogy ahol az orgona hiányzik, szinte semmi tárgy nincs, miáltal a külérzékenységek illetve a lelket buzgóságába, magosabb emelkedésébe segíthetnék. Mily hatással van az emberre az orgonának édesen ömledező hangja, minden tudja, ki e hangszerrel díszített templomba valaha megfordult.”⁵

Noszolyon az orgonát 1912-ben javították meg. A következő évben a lelkési jelentés így számol be erről:

„[...] az egyháznak elrongálódott orgonája megjavítván, a múlt évben felledült hitélete is, ennek használhatósága nagyban fokozta.”⁶

Feketelakon 1916-ban, a háború közepén a vizitáció tartja halaszthatatlannak az orgona kijavítását:

„[...] az orgona – mivel teljesen rossz – nagyon rontja az isteni tisztelet fenségét. Igaz ugyan, hogy ennek javítását a háború akadályozta eddig, de mert annak rendbehozatala vis major, bizottság elrendeli a leggyorsabban leendő rendbehozatalát.”⁷

Ördögösfüzesen 1947-ben egy presbiter javasolta, hogy

„[...] induljon be az eklézsia az 1820-ban készült, ma már teljesen használhatatlanná vált orgona megjavításába, és azt csináltassa meg. Hagyja el a lelkipásztor és a kurátor által javasolt gabonás hambárjainak és a lelkipásztori irodahelyiség felső padolásának a dolgait, mert fontosabb, hogy a templomban szójon az orgona.”⁸

A presbitérium el is fogadta a javaslatot.

Figyelemre méltó, hogy olykor az orgonaállítás nemcsak a felekezet, hanem az egész faluközösség ügyévé vált. Szásznyíresen Kolonics István építette meg a templom második orgonáját 1882-ben. A vizitációs jegyzőkönyv kiemelte, hogy a 136 magyar mellett 48 román közember is adakozott a hangszerre.

Különösen nagy volt az orgonakészítés hatása a közösségre, ha a környéken a hangszer még újdonságnak számított. A Széki egyházmegyében, Buzán 1863-

⁵ Ld. 214. old.

⁶ Ld. 171. old.

⁷ Ld. 131. old.

⁸ Ld. 174. old.

ban állították fel a templomban az orgonát. Ennek következményéről két év múlva, 1865-ben így számolt be egy jelentés:

„[...] a vallásos élet elég buzgó, sőt még ki is tetsző; a templomi szorgalmas és számos mindennapi megjelenések, a híveknek és áhítatos ima és könyörgésbeni szorgalmas buzgó részvétek mindenkoron ugyan, de most mióta egyházunk buzgó törekvése oda juthatott, hogy egy igen ékes orgonát templomokba láthatnak, mely egyházban mostanig orgona nem volt, azaz nem létezett, sőt még a közeli egyházakba se létezett, oly szerelmek és óhajtások van az orgona eránt, hogy még a román atyafiak is csudálva és bámulva lepték meg tömegesen, férfiak és asszonyok, a református kicsiny egyházat, és immár sokszor a templomba nem férven, a cinterem is tele van népséggel, és kívül hallgatják a tanító ékes orgonálását.”⁹

A kötet utolsó nagyobb fejezete 12 oldalban foglalja össze a kutatás eredményeit, következtetéseit. A Dávid István által kialakított, majd Erich Türk könyvében táblázatosá formált statisztikai kimutatásban láthatjuk a három egyházmegye létező és elpusztult hangszereinek eloszlását építési év, nagyság és regiszterszám, valamint a mesterek székhelye szerint. Külön felsorolásban olvasható annak a mintegy 90 személynek a neve, akik a vidék egyes településein orgonát építettek, átalakítottak, javítottak, vagy oda csak orgonát terveztek. A táblázatok sorát az a kimutatás zárja, amely az utolsó javítás ideje szerint csoportosítja a hangszereket. Kétharmadukat több mint negyedszázad óta nem látta orgonaépítő. Legtöbbjük a szerző megfogalmazása szerint

„[...] a második vagy éppen első világháborús állapotokat tükrözi, homlokzati sípok nélkül, szétborogatott, hiányos belső sípokkal, szinte a teljes megsemmisülés határán.”¹⁰

Némi reményt ad mindemellett, hogy az utóbbi tíz évben a hangszerek több mint 24 százalékán végeztek javítási munkálatokat. A szerző azonban úgy látja, hogy a széki és a dési egyházmegyében az erős egyházi lélekszámbeli fogyatkozás miatt nemigen várható, hogy a közeljövőben orgonafelújításba kezdenek az egyházközségek.

Végül további feladatokról olvashatunk. A részletes kutatás folytatandó, nemcsak más református egyházmegyékben, hanem a többi keresztyén felekezet irattáraiban is. A várhatóan továbbra is nagy számban feltároló adat segítségével pontosíthatók a már meglévő ismeretek, azonosíthatók kétséges eredetű, még létező orgonák, és megismerhetők már eltűnt hangszerek. Mindez végső soron segítség az erdélyi orgonaépítés minél teljesebb bemutatásában, sőt egyes hangszerek restaurálásában. Egyelőre csak reméljük, hogy a kutatásnak később is biztosítható a megfelelő szervezeti, egyben személyi és anyagi háttere. A feltárásra és feldolgozásra váró anyag mennyisége még szervezett keretben is hosszú évekre, sőt további évtizedekre ad munkát.

⁹ Ld. 129. old.

¹⁰ Ld. 308. old.

Emellett feladat maguknak a forrásoknak továbbadása is a maguk eredetiségében a következő nemzedékeknek. Míg a kutatásban az iratok feldolgozása a nagyobb lecke, a dokumentumok közül a hangzó emlékek megőrzése, vagyis az orgonák fenntartása ma már teljesíthetetlen kötelezettségnek tűnik. Így lesz a kötet hátsó borítójának utolsó mondata a jövőre vonatkozó legkínzóbb kérdés, a kérdések kérdése:

„Vajon lesz-e még erő, vagy inkább lesz-e egyáltalán kinek felújítani ezeket a múzeumba illő darabokat?”

A holnapnak, sőt a mának is szóló útmutatást azonban épp maga a történeti mű adja. *Historia est magistra vitae*. Eleink vágyakozását elhatározás és jövőbe tekintés, tervezés, kitartó munka, sok áldozat, a szűkebb és tágabb közösség összefogása követte.

Komoly feladat ez, elsősorban az egyháznak, a zsinattól a gyülekezeti tagokig. Számvetésre késztet az istentisztelet rendjéről, a zene és benne az orgona szerepéről, a kántorok feladatáról, képzéséről, foglalkoztatásuk módjáról, fizetésükről. Önvizsgálatra indít: tisztáztuk-e az utánzat, pótlék és az eredeti művészeti alkotás viszonyát, utóbbi méltóságát, küldetését az evangélium hirdetésében; vannak-e az egyháznak képzett orgonaszakértői, akik a hangszereket nyilvántartják, felújításukat tanácsaikkal segítik? Megtörtént-e az orgonaállomány besorolása, van-e hosszú távú, központi terv és állandó költségvetés annak fenntartására, akár egyes hangszerek áthelyezésére, raktározására, részben restaurálására? Jó példák nemcsak Nyugat-Európában, hanem a Magyarországi Evangélikus Egyházban¹¹ és a Romániai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházban is láthatók, s rajtunk múlik, követjük-e azokat.

És feladat hárul az orgonaépítőkre is, elsősorban az elődök munkájának tiszteletében és megértésében, a konzervátori szemlélet oltalmazásában, a korszerű restaurálási technikák alkalmazásában. Enélkül az emlékek – esetleg változatlan külső mellett – lassan a múlt helyett a mindenkori jelent fogják dokumentálni.

Végül feladat azoknak, akik nem az istentiszteleti vagy hitvallási közösséghez, hanem a nemzethez tartoznak, vagy egyszerűen csak felelősséget éreznek hazájuk sokszínű kultúrájáért.

Közel negyedszázada, huszonhárom évvel ezelőtt, 1997 kora tavaszán Dávid Istvánnal a budapesti közönségnek mutattuk be közismert könyvét. Akkor a tőle kölcsönzött szavakkal zártam mondandómat: „Ne pusztán értelmezőivé, de magyarázóivá is legyünk a leírtaknak!”

Erre a küldetésre hívom most is önöket és valamennyi olvasót.

Enyedi Pál

¹¹ Kormos Gyula: Egyházi területi orgonanyilvántartás célja, létrehozása, fenntartása és hasznosítása. In: *Magyar Egyházzene* 23 (2015) 1. szám, 41–46. <https://egyhazzene.hu/magyar-egyhazzenei-tarsasag/magyar-egyhazzene-folyoirat/magyar-egyhazzene-folyoirat-xxiii-evfolyam/>.

Irodalom

- Bod Péter: *Smirnai Szent Polikárpus, avagy, sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi réformátus püspököknek históriájok*. N.-Enyed 1766.
- Buzogány Dezső [et al.] (közr.): *Erdélyi református zsinatok iratai – II., 1715–1770*. Buzogány Dezső – Sipos Gábor (szerk.): Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 1/2. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2016.
- Enyedi Pál: A magyarországi orgonaépítés kutatása. In: *Magyar Egyházzene* 8. (2000/2001), 49–60.
- Enyedi Pál – Solymosi Ferenc: Magyarország orgonajegyzéke. A hazai orgonafelmérés története és jelentősége, In: Kiss Gábor (szerk.): *Zenatudományi dolgozatok 1978–2012*. MTA-BTK Zenatudományi Intézet, Budapest 2014, 325–348. Online ld. Arcanum Digitális Tudománytár.
- Kormos Gyula: Egyházi területi orgonanyilvántartás célja, létrehozása, fenntartása és hasznosítása. In: *Magyar Egyházzene* 23 (2015) 1. szám, 41–46. <https://egyhazzene.hu/magyar-egyhazzenei-tarsasag/magyar-egyhazzene-folyoirat/magyar-egyhaz-zene-folyoirat-xxiii-evfolyam/>.
- Öreg *Gradual*. Gyulafeirváratt 1636 (Geleji Katona István: Az Isten dicsőítésének módjáról való ajánló levél).

